Edvard Kardelj:

Az önigazgatás eddigi fejlődése és az alkotmánymódosítások oka

---

BEVEZETŐ:

Az alkotmánymódosítások első szakasza 1971. június 30-án fejeződött be, amikor a XX-XLII. alkotmányfüggelékeket elfogadták. Ekkor jelentős reformot hajtottunk végre elsősorban államunk szerkezetében, ezáltal a szövetség és a köztársaságok viszonya aránylag új alapokra épül. Ennek megfelelően meghatároztuk a szövetség szerepét és kötelezettségeit, valamint feladatai végrehajtásának módját is. Ezenkívül új módon, határozottabban fogalmaztuk meg az önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok egyes elveit és formáit. Ezzel a munkásosztályra vonatkozó XXI-XXIII. alkotmányfüggelékek külön foglalkoznak.

Már ekkor azonban ismeretes volt, hogy még átfogóbban és precízebben kell kidolgozni az önigazgatású társadalmi-gazdasági rendszer valamint a községi, és képviseleti testületi rendszer egyes alapkérdéseit, de különösen a politikai rendszerre vonatkozó kérdésekre kell külön figyelmet fordítani. Ezért a Szövetségi Képviselőház arra a következtetésre jutott, hogy közvetlenül a XX-XLII. alkotmányfüggelékek elfogadása után el kell kezdeni az alkotmánymódosítások második szakaszának előkészítését. Ezt a feladatot a Szövetségi Képviselőház tanácsainak egy közös alkotmányügyi koordinációs bizottsága kapta, amelynek elsődleges feladata volt, hogy az alkotmányváltozások általános irányvonalának határozatainak kérdésében elérje a köztársaságok és tartományok közötti összhangot. Hiszen tudjuk azt, hogy minden egyes alkotmányunk egyben egy új megegyezés a köztársaságok és a tartományok között.

Úgy vélem, hogy a koordinációs bizottság sikeresen elvégezte a munkának ezt a részét, hiszen minden fontos kérdésben a teljes összhangot

sikerült elérni. A munka és a megállapodás eredményei pedig az új alkotmányos tézisek.

Meg kell még mondani, hogy a koordinációs bizottság egyöntetű véleményt mondott arról, hogy ez alkalommal nem kell az alkotmány-függelékek külön csoportját alakítani, ahogy azt korábban tettük, hanem el kellene fogadni az alkotmány letisztázott szövegét, azaz új alkotmányt kell hozni. Az új alkotmány vázlatát a meglevő alkotmányból átvett tételek alapján kell meghatározni. Ez a vázlat majdnem készen van, rövidesen eljut a Szövetségi Képviselőház alkotmányozó bizottságaihoz, a Jugoszláv Kommunista Szövetség Elnökségéhez és más társadalmi-politikai szervezetekhez is.

I.

AZ ÖNIGAZGATÁS EDDIGI FEJLŐDÉSE ÉS AZ ALKOTMÁNYMÓDOSÍTÁSOK OKAI

Viszonylag gyakori alkotmánymódosításaink fő okait forradalmunk dinamizmusában és alkotmányunk jellegében találhatjuk meg. Társadalmunk, mint önigazgatású szocialista társadalom, kialakulásának és fejlődésének kezdeti szakaszában van és éppen ezért az élő forradalom által még mindig intenzíven fejlődik. Ezért a társadalomra vonatkoztatva mint a növendék fiúnak „ruházata gyorsan szűk lesz". Egyébként ez minden forradalomra jellemző. Nem kell azonban elfeledni, hogy az önigazgatás, mint egységes rendszer és mint domináló gyakorlat a szocialista termelési viszonyokban és általában az emberek közötti viszonyokban a párizsi kommün és Lenin szovjet rendszere után először jelentkezik és fejlődik éppen a mi országunkban. Illúziókban élnénk, ha azt gondolnánk, hogy lehetséges egyszer s mindenkorra megfogalmazni egy ideális, önigazgatású szocialista társadalom képletét és receptjét, vagy ha azt gondolnánk, hogy az önigazgatás győzelmét egyetlen egy csatával elérhetjük. Ellenkezőleg: az önigazgatás fejlődése egy egész korszak harca és erőkifejtése lesz, a munkások gyakorlatának és érdekének harca az élenjáró ideológia, tudomány és politika erőfeszítéseivel együtt. Eközben az önigazgatású szocialista társadalomnak le kellett (és a jövőben is le kell) győznie a legkülönfélébb ellenállásokat, amelyek az elavult osztályviszonyok, gazdasági és más társadalmi viszonyok pozíciójából erednek, valamint a viszonyokat kifejező ideológiából és politikából származó nehézségekkel is meg kellett bírkóznia. Társadalmunk nem kerülheti ki a fejlődés történelmi szakaszait, hiszen tudjuk, hogy az ilyen próbálkozások mindig kudarccal végződtek, de az sem engedhető meg, hogy stag-

náljon egy bizonyos átmeneti formában. A szocializmus leghaladóbb erőinek szem előtt kell tartaniuk a szocialista humanizmus és az emberi szabadság közvetlen és távlati céljait, ugyanakkor minden pillanatban számon kell tartaniuk a saját és a rendszer ellenzői között levő reális erőviszonyt. Végső sorban is legnagyobb mértékben maga a gyakorlat eredményez egy rendszert, a szocialista demokrácia egy módját és formáját – mindez abban az esetben, amikor a forradalom létért küzd, vagy túléli a válságokat. Más a helyzet, ha a forradalom a széles körű társadalmi gyakorlatban is érvényesül, és megint más, ha a forradalom vívmányai olyan nagy horderejűvé válnak a társadalomban, hogy a régi társadalom ideológiai és politikai maradványai elenyészőek lesznek. A tőkés demokrácia rendszere is akkor gyökeresedett meg, amikor a hűbérrendszer gazdasági, ideológiai és politikai erői történelmileg végérvényesen túlhaladottak voltak. Ezenkívül tudatában kell lenni annak is, hogy forradalmi történelmi vállalkozást nem lehet hibák és tévedések nélkül megvalósítani. Ez azt jelenti, hogy a vezető szocialista erőknek bírálóan kell tekintenük saját magukra, és így viszonyulniuk az egész társadalmi gyakorlattal szemben is, képesnek kell lenniök a gyakorlat tapasztalataira való gyors reagálására. Mindez igen erőteljes szerepet kíván a forradalom erőitől, eszmei és politikai akciót, különösen a Jugoszláv Kommunista Szövetségtől, de ugyanígy igényli a társadalmi-gazdasági és politikai rendszer dinamikus fejlődését is, amelynek szüntelenül figyelemmel kell kísérnie a fiatal szocialista társadalom dinamikus és néha igen drámai gyakorlatát. Mert nem elegendő csak kitűzni a célokat, ugyanolyan lényeges, sőt döntő fontosságú kérdés, hogyan érjünk el a célokig? De ha tudjuk, hogy a munkásosztály, amely össze van kötve minden más dolgozóval és a szocialista tudat szervezett erőivel az élen hordozója lehet korszakunk történelmi harcának, akkor világossá válik az is, hogy alkotmányos rendszerünk fejlődésének minden egyes mozzanata, amely kifejezi a harcban álló szocialista erők helyzetét és működési szükségleteit – mindig a szocialista erők és azon erők közötti viszony hatása alatt kell állnia, amelyek társadalmunk fejlődését más szemszögből vizsgálják. Ezek az erők társadalmunk fejlődését olyan társadalmi-gazdasági, eszmei és politikai szempontok alapján közelítik meg, amelyek ellentétesek társadalmunk fejlődésének forradalmi szocialista és önigazgatási irányelveivel. A mi önigazgatású szocialista társadalmunk ugyanígy mindig szembekerült azokkal az erőkkel is, amelyek elvetették a népek önrendelkezési jogának és a nemzeti egyenrangúságnak az elvét, vagy összeütközésbe került a nacionalista egoizmussal.

Természetesen, semmi sem változatlan a társadalomban, tehát az önigazgatású szocialista társadalom demokráciájának formái és belső szerkezete sem változatlan. Kétségtelen, hogy egy igen fejlett szocialista társadalom

önigazgatású demokráciájának rendszere sok mindenben – mind formájában és belső szerkezetében, mind a társadalmi élet egyes területeire való kihatásában is – el fog térni a mai rendszertől. Erről ma különböző elméleti feltevéseink lehetnek, amelyek megfogalmazhatják (és meg is kell fogalmazniuk) a távlati eszmei és politikai célokat, de a jelenlegi alkotmányos rendszer nem alapozható kizárólag csak ezekre a feltételekre. Azoknak a társadalmi erőknek a reális viszonyán is kell alapulnia, amelyektől függ, hogy a demokrácia a szocialista társadalmi viszonyok eszköze lesz-e, vagy elavult rendszer restaurálásának gépezete. Amikor kevésbé tartottuk számon a társadalmi erők e viszonyát azt kellett tapasztalnunk, hogy éppen a Kommunista Szövetség soraiban volt észlelhető ingadozás, utána pedig szembe találtuk magunkat a szocializmus vagy a szocialista önigazgatás elleni nyílt támadásokkal.

Alkotmányos rendszerünk kontinuitása

Minden alkotmányunk egy továbblépést jelentett az önigazgatású szocialista termelési és társadalmi viszonyok fejlődésében és egyúttal az önigazgatású demokrácia rendszerének fejlődésében is. Egyidejűleg azonban az alkotmánynak a szükséges védekező gépezetet is ki kellett építenie az állandóan jelenlevő veszéllyel szemben, hogy a szocializmus és a szocialista önigazgatás elleni erők nehogy saját javukra változtassák meg az önigazgatású demokrácia rendszerében az erőviszonyokat.

Ha az alkotmányban nem tettük meg idejében a szükséges módosításokat, akkor maga a társadalmi gyakorlat kezdte ezt megtenni, viszonylag gyorsan aláásni a meglévő alkotmányos intézményeket és viszonyokat. Ez mindig akkor következett be, amikor a társadalmi gyakorlat számára már nem feleltek meg az alkotmányos intézmények és viszonyok, vagy amikor a társadalmi viszonyok valamely területén a termelő erők viszonya lényegesen megváltozott. Ezek a tényezők eredményezték az aránylag gyakori változásokat alkotmányos rendszerünkben.

Itt azonban szem előtt kell tartani, hogy minden eddigi alkotmányos változás egy-egy lépést jelentett forradalmi utunkon. Eközben a figyelem középpontjában mindig a szocialista termelési viszonyok önigazgatásos formájának fejlettségi foka és a termelési viszonyok önigazgatásos formáin alapuló demokráciának a fejlődése állt. Ez a tény egyber bizonyíték is, hogy nálunk a társadalmi rendszer nem stagnált holmiféle konzervativ, nyugodt állapotban, amely hazug stabilizáción, pragmatizmuson, illetve bürokratikus-technokrata uralmon alapszik.

Ez arra is bizonyíték, hogy a vezető szocialista erőket nem vakították el olyan illúziók, miszerint mindent meg lehet oldani állami kényszerrel.

Ellenkezőleg: a szocialista vezető erők a szocialista államra támaszkodtak, szocialista forradalmunk fáradhatatlanul kereste a sajátos ellentmondásokra vonatkozó demokratikus megoldási formákat és eszközöket, amelyek jegyében fejlődött az önigazgatású szocialista társadalom. Ezek a megoldások azonban oly módon születtek, hogy valóban az újratermelést biztosítsák, azaz a szocialista viszonyok állandó megismétlődését egy magasabb fejlettségi fokon. Ez nemcsak a társadalmi előrehaladás szempontjából jelentős, hanem a forradalmi erők fenntartása és erősítése érdekében is. Ismeretes, hogy a mi tapasztalatunk és más szocialista országok tapasztalata meggyőző módon azt mutatja, hogy a stagnálás a forradalom folyamán (azaz egy helyben való topogás vagy éppen a pragmatikus ideológia uralma, amely kizárólag a bürokratikus – technokratikus igazgatáson alapszik) rendkívül komoly társadalmi deformációkat és rendellenességeket idézhet elő. Alkotmánymódosításainkkal kapcsolatban gyakran hallhatók olyan vélemények, hogy alkotmányunk túlságosan konkrét és nagyon mélyre hatol a társadalmi élet egyes területein létező viszonyok rendezésében. Ez, ahogy mondják, gyorsan összeütközésre vezet a társadalmi feltételekkel, amelyek állandóan változnak, ezért ezek gyakori előidézői az alkotmánymódosításoknak.

Ilyen megállapítás önmagában véve pontos. Valójában erre is gondoltam, amikor arról beszéltem, hogy alkotmányunk változtatását kiváltó másik tényező éppen alkotmányunk jellege. Ez az igazság azonban önmagában véve semmit sem mond, ha nem határozzuk meg mi a jó és mi a rossz benne társadalmi fejlettségünk jelenlegi fázisának szükségletei szempontjából. Más szavakkal, felvetődik a kérdés, vajon el állhatunk-e eddigi alkotmányos gyakorlatunktól, amely mélyen behatol a társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok problémájába annak a veszélye nélkül, hogy egy fiatal társadalomban, amely úgyszólván kiépítése kezdeti szakaszában van, ne hatalmasodna el az ösztönszerűség az emberek közötti általános társadalmi-gazdasági és politikai viszonyokban. Ha ez bekövetkeznék, akkor minden ellentmondás és ellentét kiéleződne társadalmunkban, a szocialista erők poziciói pedig meginognának.

Valójában a társadalom alkotmány nélkül is fejlődhet a forradalmi dekrétumok vagy törvények alapján. Sok forradalom hosszú időn át ezeken az utakon haladt, ily módon épült ki több államrendszer és burzsoá állam is. Néhány burzsoá államnak gyakorlatilag még ma sincs alkotmánya, évszázadokon át a törvényhozás alapján fejlődtek, olyan törvényeken alapultak, amelyek az osztályharcok gazdasági és politikai harcok szüntelen hatása alatt jöttek létre és változtak. Más államokban az alkotmány gyakran csak deklaráció vagy csak az államberendezésre és a polgároknak az államhoz való viszonyára vonatkozó általános jogi rendeletek „jegyzéke". Az ilyen alkotmányok előnye kétségtelenül abban van, hogy

nem kerülnek olyan gyakran összeütközésbe a gyakorlat fejlődésével, de ez a feltételezett előny látszólagos és hazug. A társadalmi ellentmondások és ellentétek ugyanis az osztályviszonyok és társadalmi-gazdasági viszonyok teljes rendszere által oldhatók fel. Ezek a viszonyok pedig, mint ismeretes a tőke feletti magántulajdonra, monopóliumra és a tőke munkásoktól való elidegenítésére épülnek. A társadalmi-gazdasági viszonyok ilyen rendszere a burzsoá állam alkotmányában van megalapozva, azzal a rövid szólammal, hogy az állam védi a magántulajdont. De ilyen rövid képlet alapján, minden közelebbi alkotmányos rendelkezések nélkül épül ki az osztályviszonyok és a társadalom ilyen durva és sérthetetlen rendszere, amely azoknak az erőknek a jogait biztosítja, amelyek a tőkével rendelkeznek, és amelyek olyan emberek sorsát határozzák meg, akik csak saját munkaerejükkel rendelkeznek. A burzsoá társadalom uralkodó rendszerének működésére az emberek hatalmas többségének nincs hatása – legfeljebb az osztályharcokon, elemi formáin keresztül gyakorolhat nyomást a rendszerre.

Ezenkívül a modern forradalmak gyakorlata kimutatta, hogy ott, ahol az alkotmány nem döntő szabályozója a társadalom fejlődésének – könnyebben jut kifejezésre a hatalom hordozóinak önkényes határozata, sor kerülhet az elementáris bürokratikus-technokrata despotizmusra és más társadalmi elferdülésekre is a termelési viszonyok rendszerében és a munkásosztály társadalmi-politikai helyzetében is. Úgy vélem, hogy a sztálinizmusnak nevezett jelenség kitűnő bizonyítéka ennek az állításnak.

Ezzel nem tagadom azt az állítást, hogy az alkotmánynak a lehetőségek szerint a rendszer alapjainak szabályozására kell korlátozódnia, hogy az alkotmány, amely jellegénél fogva túl deklaratív és elvont, komoly szociális rendellenességeket válthatna ki társadalmunkban. Csak egy példát hozok fel. A munkásosztály nincs mindig eléggé önigazgatásosan megszervezve, illetve nem mindig elég erős politikailag, hogy az államra való támaszkodás nélkül ellent tudjon állni alapvető szocialista és önigazgatási jogai megsértésének és nem tiszteletbentartásának. Jó példa erre a XV. alkotmányfüggelék, amelyet azzal a céllal hoztak meg, hogy a munkások önigazgatási tevékenysége terebélyesedjen. Ez az alkotmányfüggelék azonban a gyakorlatban céljának éppen ellenkezőjét érte el. Nem a munkásönigazgatásnak adott nagyobb teret, hanem azok kaptak nagyobb szabadságot, akik a munkásönigazgatást tudatosan vagy öntudatlanul is gátolták.

Úgy hiszem nem fogok túlozni, ha azt mondom, hogy társadalmunk éppen alkotmányunk jellegéből kifolyólag igen sok deformációt és konfliktust került el vagy enyhített.

Sem az előző alkotmánymódosításokban sem pedig a jelenlegiekben nem tűzik ki célul egy olyan alkotmányos rendszer kiépítését, amely minden problémát megoldana. Ezt azért hangsúlyozom ki külön, mert éppen az új alkotmánnyal kapcsolatos vitákból tűnt ki, hogy sokan túl sokat várnak el az alkotmánytól, azt hiszik, hogy az alkotmány magától fog feleletet adni a nyitott kérdésekre, elhárít majd minden nehézséget, amely társadalmunkra nehezedik, sőt majd még gazdaságunk jelenlegi nehézségeit is kiküszöböli. Az alkotmány csak az általános irányelveket, társadalmunk fejlettségének formáit és intézményeit határozhatja meg. Ezzel az alkotmány kétségtelenül hozzájárul a nehézségek és problémák kiküszöböléséhez. Minden másról azonban a társadalom mindennapos gyakorlatban döntenek a munkában és a munkások között levő viszonyokban, de mindenekelőtt természetesen a politikában és a munkások önigazgatási és állami szerveinek társadalmi működése keretében. Ezért világosnak kell lennie előttünk, hogy gazdasági nehézségeink kiküszöbölésére nem elegendő csak alkotmányt cserélni! Hatékonyabb társadalmi tervezésre van szükség, amely a munka önigazgatásos szerkezetéhez igazodik, szükségünk van megfelelő gazdaságpolitikára is, amely az állam reguláris erejére támaszkodik. Az ilyen társadalmi akciónak párhuzamosan kell fejlődnie az alkotmánymódosításokkal. Meggyőződésem, hogy ebben az akcióban rendkívül fontos szerepe jut a JKSZ X. kongresszusa előkészítésének és e kongresszus határozatainak. Ezek a döntések társadalmi-gazdasági és politikai rendszerünk fejlődésének távlatot nyitnak majd.

A jelenlegi alkotmánymódosítások fő célja, hogy a munkásosztály és minden dolgozó kezébe hatékonyabb fegyvert adjanak az említett társadalmi akcióban, hogy ezek a munkások a Kommunista Szövetséggel az élen még sikeresebben harcolhassanak érdekeik vezető szerepéért és önigazgatási helyzetükért a termelési eszközökkel való rendelkezésben.

Érthető, hogy az alkotmányos reformmal más célokat is el akarunk érni.

Az új alkotmánynak először is meg kell erősítenie a szocialista önigazgatású gyakorlatunk fejlődésében elért eredményeket. Az új alkotmánynak azután hatékonyabb védőpalánkokat kell biztosítania meghatározott ellenállásokkal és eltorzulásokkal szemben, amelyek önigazgatású szocialista társadalmunk munkájában, életében és fejlődésében jelentkeztek. E tekintetben az 1965. évi reform után gazdag tapasztalatra tettünk szert, nemcsak a fejlődés pozitív eredményeire vonatkozóan, hanem a tudatos ellenállás megnyilvánulásai, az ingadozások és más negatív törekvések közepette is. Az önigazgatású szocialista rendszer jelenlegi mechanizmusának működésében megmutatkoztak egyes gyenge pontok is, amelyek

miatt ez a rendszer nem mindig képes ellenállni a gyengítő, deformáló, aláásó nyomásoknak. Ha a Kommunista Szövetség nem helyezkedett volna idejében szembe ezekkel a negatív törekvésekkel, amelyek a politikai rendszer egyes területein, a társadalmi-gazdasági és nemzetközi viszonyokban jelentkeztek – akkor társadalmunk mint a szocialista termelési viszonyok rendszere idővel komoly válságba került volna. A Kommunista Szövetség akciója Tito elvtárssal az élen lehetővé teszi, hogy az önigazgatású társadalmi-gazdasági és politikai rendszer területein is néhány erőteljes, szükséges, forradalmi lépést tegyünk.

A technokratizmus osztályjellege

Amikor társadalmunk eddigi fejlődésének negatív irányvonalairól és deformációiról beszélek (amelyek ellen, ahogy mondottam erősebb védőpalánkokat kell emelnünk) elsősorban a termelési viszonyokban beállt helyzetre gondolok, mindenekelőtt a technokrata, monopolisztikus viszonyok elszaporodott elemeire. E jelenség forrása elsősorban abban van, hogy a tárgyiasult holt munka, amely a társadalmi felhalmozásba kerül, a koncentráció utain egyre jobban kikerült a munkások önigazgatású ellenőrzése alól. Ily módon a társadalmi felhalmozás elidegenített alapjai a termelés, a kül- és belkereskedelem, a bankok és más gazdasági szervezetek élén álló csoportok kezében oly mértékben önállósultak, hogy – joggal mondhatjuk – a mennyiség már minőségi változást is hozott. Ha ezek a jelenségek a termelési viszonyok domináló sajátosságává váltak volna, akkor azok nemcsak mindjobban korlátozták volna a munkások önigazgatási jogait, hanem mindjobban aláásták volna és feldúlták volna e termelési eszközök feletti társadalmi tulajdonjog rendszerét. Ismeretes, hogy minden monopolisztikus jellegű rendelkezés a társadalmi tőke alapjai felett szükségszerűen a munkások és a társadalmi tőke feletti monopolisztikus rendelkezésjog hordozói között kialakuló osztályviszonyok elemeit határozza meg. Amilyen mértékben a társadalmi tőke igazgatása Technobürokratikus, monopol jelleget kap, olyan mértékben válik a munka bérmunkává.

Amikor ezekről beszélünk, semmiképpen sem akarom dramatizálni annak a törekvésnek a megjelenését, hogy egyes elemei újratermelődnek azoknak a termelési viszonyoknak, amelyek az előző társadalmi rendszerhez tartoztak. Teljesen érthető, hogy ezek az elemek még hosszú időn át jelentkezni fognak. Ugyanígy azt sem hiszem, hogy az ilyen jelenségek csökkentik a siker jelentőségét és nagyságát, amelyet társadalmunk eddigi fejlődésében elért és amely valóban rendkívül nagy méretű és történelmileg jelentős mind az anyagi fejlődés, mind a társadalmi viszo-

nyok fejlődése szempontjából. Csak rá szeretnék mutatni rendszerünk egyes gyenge pontjaira, következetlenségeire és hiányosságaira, amelyek működésében gyengítik rendszerünket, és ezáltal csökkentik rendszerünk ellenállását az elavult tulajdonviszonyok nyomásával szemben. A legkézzelfoghatóbb bizonyíték, hogy rendszerünkben valóban léteznek ilyen gyenge pontok: a társadalmi reprodukció eszközei felett uralkodó technokratikus-igazgatási monopóliumnak sikerült elsajátítania igen jelentős pozíciókat a társult munka rendszerében. A technokratikus-igazgatási monopóliumnak nemcsak hogy sikerült a bővített újratermelés társadalmi alapjainak legnagyobb részét kivonnia az önigazgatású munkásellenőrzés alól, hanem (többek között tervezési rendszerünk gyengeségei miatt is) még az állami szervek ellenőrzése és irányítása alól is sikerül kibújnia.

Más szóval, amikor társadalmunk előző intézkedései (különösen az 1965-ös gazdasági és társadalmi reform) radikálisan kitépték az állami tulajdonjogon alapuló bürokratikus gazdasági és politikai hatalmának gyökereit, ez a hatalom fokozatosan beköltözött a társadalmi felhalmozás koncentrációjának és centralizációjának igazgatási központjaiba. Ezek a központok növekvő erejük nyomán hatni kezdtek az államhatalom községi és köztársasági szerveinek működésére, ezeken keresztül pedig (vagy közvetlenül is) a szövetségi szervekre. Társadalmunk tehát a gazdaságban kialakult technokratikus igazgatási monopólium erősödésének veszélyével találta magát szemben és ezúttal a vezető szerep az állami apparátus kezéből a gazdaságban kialakult technokrata igazgatási monopólium kezébe kerül át.

Mondhatnám, hogy ilyen irányzatok kezdetét jelentik annak, hogy a technokratikus vezetési struktúrák a társadalmi tőke feletti kollektív birtoklás „ügyvezetőivé" váljanak, de felelősség nélkül éppen a kollektív tulajdonosok, azaz a munkásosztály iránt. Ha a társadalom megengedné, hogy az ilyen törekvések rendszerré fejlődjenek, akkor a társadalmi tőke, amely ily módon elidegenülne a munkástól és a társult munka alapszervezeteitől, a munkásokat egy bizonyos fajta bérmunkásokká változtathatná, akiknek az önállósult tőke felett rendelkezők politikáját kellene végrehajtaniuk ahelyett, hogy a helyzet fordított volna, vagy ahogy Engels mondta, ahelyett, hogy a munkások uralkodnának a termelési eszközök felett, ezek az eszközök uralkodnak a munkások felett. Az ilyen irányzatok valójában az önigazgatás fejlődésének és megvalósulásának minden területéről való kiszorításához vezettek.

Másrészt az ilyenfajta továbbfejlődés mind nagyobb politikai hatalmat adna a társadalomban a gazdasági és politikai irányításban kialakult technokrata igazgató rétegnek, amely egyre jelentősebb pozícióhoz jutna a politikai hatalom egész rendszerében, elsősorban magában az államban

– ezt az eddigi folyamatok is kimutatták – azaz a munkások demokratikus önigazgatási diktaturáját a vezetési technostruktúra diktatúrája váltaná fel.

Sőt, azt hiszem nem túlzok, ha azt mondom, hogy a tchnokratizmus – ha elvakítaná az önigazgatású gazdasági ellenőrzést – erősebb tényezővé válhatna, mint egy centralizált állami tulajdonjogon alapuló rendszerben vagy mint a monopolkapitalizmusban. Mert mindkét említett társadalmi rendszerben a technokratizmus többé-kevésbé alárendelt és függő helyzetben van, hiszen az igazgató gépezet számadással tartozik a tőke tulajdonosának a gazdasági mutatókról. Ez érvényes a magántőkén és az állami tőkén felépülő államra is.

Amikor azonban az önigazgatású szocialista társadalomban (amelyben a társadalmi felhalmozást az alkotmány és törvények alapján a munkások igazgatják és irányítják), a munkások igazgatási joga szerint, tehát egy decentralizált rendszerben a technokratikus monopóliumnak sikerült a munkás holt munkáját kivonnia a dolgozók ellenőrzése alól és elérni azt, hogy többé-kevésbé rendelkezzen a holt mnnkával, akkor az ily módon kialakult technokratikus igazgatású központok nagyobb hatalomra tesznek szert, mint amekkorával rendelkeznek az államtulajdonjogi rendszerben. Hatalmuk még nagyobb mint a kapitalista monopolisztikus rendszerben, hiszen gazdaságilag nem felelnek sem a munkásnak, sem az államnak, sem pedig a tőke tulajdonosának. Ezért számolnunk kell ezzel a veszéllyel, mint társadalmunk fő ellentmondásával, amely még sokáig fog olyan törekvéseket szülni, hogy éppen ezek az irányzatok alapján reprodukáljanak a közös tulajdonviszonyok, sőt még az osztályviszonyok és osztályellentétek egyes elemei is, valamint a gazdasági hatalom elidegenítése a munkástól.

A technokratizmus behatolásának okai az önigazgatási viszonyokba

Az említett ellentmondásokat és azok következményeit nem lehet egyszerűen csak betiltani, csakis az anyagi erők teljes fejlődése által, továbbá a technológia és társadalmi-gazdasági rendszer útján lehet kiküszöbölni, azaz az emberek közötti társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődésével vagyis az önigazgatási termelési viszonyok révén. Ezért nem az a legfontosabb, hogy megállapítsuk, vajon a technokratizmus milyen méreteket öltött, hanem az: hogyan fegyverezzük fel egész társadalmunkat, hogy az hatékonyabban akadályozhassa meg az ilyen erők és irányzatok hatását társadalmunkban, azaz hogy folyamatosan kiszorítsa őket a termelési viszonyokból. Tudatában kell lennünk, hogy az önigazgatású szocialista társadalomnak bizonyos törvényszerűségei vannak és bizonyos sajá-

tos ellentmondásai és konfliktusai is, amelyek megoldására ennek a társadalomnak – mint egységes rendszernek – sajátságos és tekintélyes eszközöket kell biztosítania az állam erejére támaszkodva. (Itt az államot úgy kell felfogni mint a munkásosztály és minden dolgozó hatóeszközét.) Úgy vélem, hogy e tekintetben az utóbbi években nagy mértékben lemaradtunk, amit az eddig szerzett tapasztalatok alapján igyekszünk behozni. Itt elsősorban meghatározott tapasztalatokról van szó, amelyekre a Kommunista Sszövetég és a legszélesebb munkásosztály tett szert az utóbbi évtizedben.

Például az önigazgatás fejlődésének első szakaszaiban amikor bebizonyosodott, hogy a munkásosztály önmaga felett gyakorolja az igazgatást, kísérő jelenségként előbukkant egy illúzió is, miszerint a munkások politikai ereje minden egyes munkaszervezetben elegendő ahhoz, hogy egyedül oldjon meg minden porblémát, amely az önigazgatás fejlődése folyamán felvetődik, vagy az olyan kérdések, gondok megoldására is képesnek tartották ezt a politikai erőt, amelyek a belső társadalmi-gazdasági viszonyok rendezésében vagy amelyek a bürokratizmus és technokratizmus elleni harcban jelentkeztek. Senmiképpen sem fogom azt bizonyítani, hogy ez az illúzió volt a technokratikus veszély lebecsülésének fő oka, noha természetesen ez mégis a legfontosabbak közé tartozott. Ezzel összhangban sem alkotmányunk, sem pedig politikai rendszerünk nem biztosított eléggé erős bázist az ilyen jelenségek elleni harcra. Még 1965-ben sem, amikor a bővített újratermelés eszközeinek radikális decentralizálására törekedtünk, akkor sem irányoztunk elő megfelelő intézkedéseket, amelyek megakadályozták volna a társadalmi felhalmozás technokratikus elidegenülését a munkásoktól. Igaz, hogy akkor már előreláttuk ezt a veszélyt, de úgy véltük, hogy a munkások sikeresen ellenállhatnak majd.

Ezt az illúziót még csak megerősítette az a felfogás, hogy elegendő csak demokratikus jogokat adni a munkásoknak és ezzel minden megoldódik. Itt megfeledkeztünk arról, hogy ezek a jogok nem sokat jelentenek, ha a munkás nincs olyan helyzetben,hogy közvetlenül, saját érdeke szerint gazdaságilag felfogja és ellenőrizze a határozatok értelmét. Más szóval ez azt jelenti, hogy ha a munkás nincs közvetlen függő helyzetben a társadalmi felhalmozás racionális gazdálkodásával, akkor sem magánéletével, sem pedig alkotó munkájával nem érdekelt a bővített újratermelés eredményeiben. Így ez a helyzet, amelyben nem alakult ki a megoldások megfelelő rendszere (ezt az állapotot egyesek a munkásönigazgatás szabadsága tetőfokának nevezték) éppen ezeknek a munkásoknak gyakran több kárt okozott, mint hasznot, mert éppen ide fészkelte be magát a technokratizmus ideológiája és gyakorlata. A munkás ugyanis nem látott semmiféle közvetlen hasznot ebben a formális szabadságban, hi-

szen a munkástanácsban csak szavazás által fejezhette ki véleményét, hogy egyezik-e vagy sem a vállalat igazgatásával. A munkás nem rendelkezett olyan gazdasági elemekkel, amelyek által fel tudta volna mérni, mi számára hosszú távlatra a hasznos.

Ezek a negatív tapasztalatok nemcsak a munkások előtt, hanem a vezető szocialista erők előtt is rámuttattak arra, hogy a szocialista önigazgatásért vívott harcot nem engedhetjük át külön-külön egyes önálló munkaszervezetben az erők viszonyának. A munkásosztálynak egy közös az egész szocialista társadalmi-gazdasági és politikai rendszer erős támpontjára és eszközeire van szüksége a szocializmus és az önigazgatás ellenségeivel vívott harcban.

A technokratizmus, a technikai intelligencia és igazgatási funkciók a társult munkában

Nem az a legfontosabb, hogy azok az emberek, akik a technokrata igazgatási monopóliumnak hordozói voltak, milyen mértékben cselekedtek tudatosan vagy ösztönösen. Mert, mint ahogy senki sem bújhat ki saját bőréből, úgy senki sem szökhet meg a társadalmi rendszerből, amelyben él. Mert ha a rendszer lehetővé teszi, egy bizonyos magatartást, akkor az emberek élnek is az alkalommal. Senki sem vállhat szubjektív kívánsága és döntése alapján tőkéssé, technokratává stb. csak meghatározott objektív körülményekből adódóan, vagy ha a társadalmi rendszer nem eléggé erős és érett arra, hogy megakadályozza az ilyen viszonyok kialakulását. Ezeket a kérdéseket tehát, amelyeket felsoroltam elsősorban a társadalmi rendszer és termelőerők további fejlődése által lehet megoldani. Ezért én személy szerint nem vagyok amellett, hogy a technokratizmust kizárólag bizonyos emberek leváltásával kelljen megoldani. Természetesen kivételt képez az az eset, amikor technokrata monopolisztikus ideológiáról és az önigazgatás elleni szemmel látható ellenállásról van szó. Nem lehet azonban kétségbe vonni, hogy a funkcionáriusok nagy többsége, akik a gazdaság vezető helyeit töltik be lényegében kifejezetten szocialista beállítottságúak és önigazgatáspártiak, és azt sem, hogy ezek az emberek maguktól is másként dolgoznának, ha a rendszer másként orientálta volna őket.

Ezt azért hangsúlyozom ki, mert meggyőződésem, hogy számunkra a jelen pillanatban az a legfontosabb, hogy megértsük, vagy pontosabban beismerjük: önigazgatású társadalmi-gazdasági és politikai rendszerünk még nincs eléggé kiépülve és nem rendelkezik megfelelő eszközökkel és intézményekkel, hogy szüntelenül és sikeresen ellenálljon a társadalmi eszközök munkásoktól való elidegenítésének, amely a társadalmi

felhalmozás alapjainak technokratikus-monpolisztikus rendelkezésjogához vezet. A társadalmi felhalmozás koncetrációs folyamatai már önmagukban nélkülözhetetlenek, de a szocialista társadalomnak meg kell gátolnia, hogy ez a folyamat túlnyomórészt ösztönszerűen bonyolódjon le, azaz megfelelő tudatos társadalmi irányítás és társadalmi-gazdasági viszonyok meghatározása nélkül. Társadalmunk legfontosabb feladata a jelen helyzetben ezeknek a problémáknak megoldása.

Mindezért a technokratizmust, mint ideológiát és társadalmi-gazdasági viszonyt vagyis egy bizonyos társadalmi-gazdasági viszony jellemzőjét világosan meg kell különböztetni a különböző foglalkozásoktól és funkcióktól a társult munka vezetési struktúrájában. Vannak olyan emberek, akik fáradhatatlanul azon igyekeznek, hogy a technokrácia kritikáját bizalmatlanságnak minősítsék, sőt támadásnak a műszaki intelligencia vagy általában az értelmiség ellen. Léteznek nálunk olyan felfogások is, miszerint a technokratizmus nem más, mint bizonyos funkciók, foglalkozások és a képesítésben elért fok jellemzője vagy éppen úgy állítják be, mint bizonyos törekvést a minél nagyobb technológiai hatékonyságra. Az ilyen emberek nem tudják felfogni, hogy itt szó sincs bizonyos funkciók, de főleg foglalkozások, képesítések és a technológiai hatékonyság jellegéről, hanem a termelési viszonyok jellege az elsődleges, azaz az emberek helyzetéről van szó ezekben a viszonyokban, elsősorban a munkások viszonyáról a társadalmi tulajdonban levő termelési eszközökhöz és a bővített újratermelés eszközeihez. Az igazgatói állás és más hasonló ügyvezetői szervek nélkülözhetetlenek a társult munkában. Minden munkás alapvető érdeke, hogy az ilyen funkciók hordozói a legképzettebb emberek legyenek, akik tisztségükben eléggé önállóak és ezáltal megfelelő mértékben felelősek is. Maga ez a tény tehát nem forrása a technokratizmusnak, de amikor ezek a funkciók kezdenek összefonódni a társadalmi tulajdonban levő termelési eszközök és a bővített újratermelés eszközei felett (de különösen a társadalmi felhalmozás eszközei felett) való monopolisztikus rendelkezéssel, hogy a szakigazgatás szervei az eszközökről, azaz a munkafolyamatról és gazdálkodásról önhatalmúan hozzanak olyan döntéseket, amelyektől a munka és a munkás társadalmi helyzete függ – akkor ez a technokratizmus, amely arra törekszik, hogy az igazgatás technokrata-monopolisztikus módját állítsa fel az eszközök és a munkásosztály felett.

A technokratizmus tehát egyáltalán nincs kapcsolatban a műszaki értelmiség fogalmával, noha kisebb része valóban olyan helyzetben van, hogy legkönnyebben válhat a technokrata irányzatok eszmei és gyakorlati hordozójává. A műszaki intelligencia nagyobb része azonban érdekli és céljai által a munkásosztállyal van összeforrva és ugyanolyan mértékben károsul a technokratikus monopóliumtól, mint minden más mun-

kás. Végül nem szabad elfeledni, hogy társadalmunkban a műszaki értelmiség a munkásosztály része, mert ugyanazok a termelési viszonyok érvényesek rá mint a többi munkásra. A technokratikus viselkedés sajátossága egy nem is éppen kis számú embercsoportnak, amely a községi, köztársasági és szövetségi állami szervekben, a politikai szervezetekben, magában a Kommunista Szövetségben is, és az önigazgatási szervekben működik. Ezt gyakran megismételjük és magyarázzuk a Kommunista Szövetség és más társadalmi-politikai szervezetek dokumentumaiban, felelős emberek pedig a technokratizmust bíráló nyilatkozataikban Az ember azt hihetné ezek után, hogy világos a helyzet, és mégis mindig megismétlődnek ugyanazok a szemrehányások. Ezért felvetődik a kérdés, vajon az eddigi eléggé gyakori figyelmeztetésekben, miszerint a technokratizmus bírálata kiegyenlítődik a műszaki értelmiség iránti viszonyulással, valóban mindig csak őszinte aggodalomról vagy meg nem értésről van-e szó, vagy emögött olyan törekvések rejlenek, hogy lehetetlenné tegyék a technokratizmus jelenségének bírálatát és a módosításokat társadalmi és alkotmányos rendszerünkben, amelyeknek hatékonyabb fegyvert kell adniok a munkásosztály kezébe az ilyen jelenségekkel szembeni védelemhez. Ezért úgy gondolom, végső ideje már felhagyni a technokratizmus védelmével a műszaki intelligencia társadalmi helyzetének hazug védelme nevében. Hiszen a műszaki értelmiség helyzete semmilyen kárt sem szenvedett, hanem még meg is szilárdul, ha önigazgatási jogai ugyanúgy, mint más munkásé erőteljesebben lesznek megvédve.

A technokratizmus és a liberalizmus összekötöttsége

Nem véletlenül történt, hogy amikor a Jugoszláv Kommunista Szövetség mozgalmat indított az önigazgatási viszonyok technokratikus monopolisztikus elferdülései ellen, egyidejűleg szemben találta magát egy politikai jelenséggel, amit liberalizmusnak nevezünk, noha valószínűleg közelebb kerülnénk az igazgatáshoz, ha ezt a jelenséget álliberalizmusnak vagy opportunizmusnak hívnánk. Ennek a jelenségnek ugyanis nem sok köze van a szabadsághoz és a demokráciához az önigazgatású szocialista társadalomban, de sokkal több a szabadság kiszolgáltatásához, amit az erők tesznek, amelyeknek nincs joguk a szabadsághoz az alkotmány szerint, azaz nincs joguk politikai harcot folytatni a munkások önigazgatási és szocialista jogai ellen.

Első tekintetre paradox módon hangzik, ha azt mondjuk, hogy a technokratizmus eszméje a liberalizmus fő forrásává vált, amikor tudjuk, hogy éppen a technokratizmus igyekszik megszüntetni (és valóban meg is szünteti) a munkások önigazgatási és demokratikus szabadságát. Ebben

mégsincs semmi paradoxális. Minden ami születik, élni akar. Mihelyt létrejött a technokratizmus, igyekezett a termelési viszonyok domináns formájaként ártani a társadalomnak. Ezért a technokratizmusnak olyan szabadságot kellett keresnie saját maga és társadalom számára, amely lehetővé tenné, hogy kifejezésre juttassa saját igazi társadalmi-gazdasági jellegét, azaz, hogy hatékony monopóliumot állítson fel a társadalmi tőkével való rendelkezésben és hogy egyidejűleg megszüntesse a munkások önigazgatási szabadságát és egyenjogúságát a társult munkában.

Még azt is mondhatnánk, hogy a technokraták e viselkedésük által igen hasonlítanak az úgynevezett demokratikus vagy liberalisztikus burzsoáziára. A burzsoázia ugyanis azáltal, hogy uralkodik a tőke felett, az egész munkásosztályt és a termelőerők egész fejlődését saját közvetlen osztályuralma alatt tartja, míg a parlamentben éppen ezért tolerálhatja a liberalizmust és a politikai pártok összeütközését, de természetesen csak addig a határig, amig magukra a tőkés viszonyok rendszerére veszélyt nem jelent. Ezért a burzsoázia elismerheti a munkásoknak, mint az állam alárendeltjeinek, illetve mint elvont polgároknak relatív szabadságát – akiknek néhány évenként küldöttet szabad választaniuk és ezáltal megszilárdíthatják valamely párthoz való tartozásukat. De a burzsoázia nem ismerheti, és nem is ismeri el a munkások szabadságát az eszközök és a munkaeredmények igazgatásában. A technokratikus monopólium ennek az osztályviszonynak sajátos maradványa és ezért a politika területén is ehhez hasonlóan viselkedik. Így nálunk a technokratizmus eszmei tartalma összekapcsolódott vagy a burzsoá d m›kratikus parlamentarizmus pártelveivel vagy a bürokratikus-centralisztikus állam sztálini elveivel.

Úgy vélem, hogy a technokrata-monopolisztikus deformációk, amelyek önigazgatású rendszerünkben és egész társadalmunkban jelentkeztek, valószínüleg döntő mértékben hozzájárultak az igen komoly eszmei és politikai ingadozások jelenségéhez, amellyel az utóbbi években szembekerültünk.

Az önigazgatású szocialista társadalom már évek hosszú sora óta a bírálatok, a rágalmak és politikai támadások tüze alatt áll az ellenforradalmi jobboldal és az állam tulajdonjogi dogmatizmus valamint az ultrabaloldali radikalizmus részéről.

A burzsoá ideológia képviselői a technokratikus monopóliumban a társadalmi tulajdonnak azaz a szocializmusnak egy bizonyos átmeneti alakját és dezintegrációs eszközét látják. A dogmatikusok számára ez a technokratikus monopólium ugródeszkát jelent az állami apparátus állami tulajdonjogi monopóliumának visszaállításához. Ezért mind az egyik mind a másik támadja a Kommunista Szövetség politikáját, amely arra irányul, hogy az önigazgatás további fejlesztésével felülkerekedjen ezen a monopóliumon és teljes integrációt biztosítson a munka,

a termelőeszközök, valamint a bővített újratermelés eszközei között a munkásosztály, illetve a társult munka alapszervezeteiben dolgozók kezében. Ezek a támadások megnyilvánulnak egyes állításokban, amelyeket nálunk igen gyakran hallhatunk, például, hogy a Kommunista Szövetség beavatkozása a gazdaságba és az önigazgatási viszonyokba káros; hogy az önigazgatók tudják, mit csinálnak, amikor a hatalmat a szakképzett embereknek enegedik át; hogy a Kommunista Szövetség leváltja a jó közgazdászokat, hogy a vezető helyekre szakképzetlen munkásokat vagy politikusokat helyezzen, hogy a KSZ megszünteti a végrehajtó bizottságok önállóságát azáltal, hogy ellenáll az állami apparátus vagy egyes pártfunkcionáriusok egybefonódásának a gazdasági technokratizmussal; hogy a társult munka alapszervezetei által dezintegrálja a társadalmi munkát stb.

Valójában mindazok a társadalmi erők, amelyek jövőjüket a technokratikus monopólium erősödésében látták, ezáltal nemcsak a Kommunista Szövetség forradalmi szerepét akarták elvitatni, hanem meg is szüntetni beleszólási jogát, a társadalmi élet perifériájára szorítva. De egyidejűleg más igénylők is jelentkeztek a társadalmi vezető szerep megszerzésére: az úgynevezett „mozgalmak", amelyek a nacionalizmus vagy valamilyen liberalisztikus vagy szociális ultraradikalizmus parolája alatt tűntek fel, és az állítólagos „pártvezérek" körüli politikai csoportocskák, amelyek megpróbáltak érvényesülni, mint a hatalom tényezői a munkásosztály szervezett erejével és a szocialista társdalmi tudattal szemben.

Az ellentmondásos társadalmi mozgások hatása a Kommunista Szövetségre

Mivel a Kommunista Szövetség az említett társadalmi ellentmondások és konfliktusok között működik és nem egy légüres térben, minden, ami tötrténik a társadalomban hatással van a kommunistákra és a szocialista társadalmi gyakorlat minden hordozójára tudatunk megformálásában. A Kommunista Szövetségben egyik ilyen véglet az opportunizmusban fejeződött ki, vagy a már tárgyalt jelenségek iránt megnyilvánuló liberalizmusban, így elsősorban a gazdaságban és az állami gépezetben kialakult technokrata-monopolisztikus törekvések iránti liberalizmusban, és mi több, magában a Kommunista Szövetségbe is az állítólagos „elítizmusban", amely azzal a követeléssel jelentkezett, hogy megszervezze az intelligencia vezető szerepét a társadalomban, és egyidejűleg vezető szerepre tegyen szert a reakciós nacionalizmusban és a munkásosztálytól idegen más eszmei és politikai irányzatokban. A másik véglet a dogmatikus-konzervatív és etatisztikus-bürokratikus irányzatok visszaállításá-

nak megkísérlésében nyilvánult meg, valamint az úgynevezett „új baloldal" jelenségben. Az „új baloldal" fő harci eszközei az ultrabaloldali frázisok és szociális demagógia volt, amely mögött semmilyen irányelv nincs arról, hogy mit kell és mit lehet cselekdni; egy elvi dezorientációról van szó, amely csak azt teheti, hogy teret nyisson az előbb említett önigazgatásellenes társadalmi erőknek, amelyek tisztában vannak céljukkal. Ezért az ilyen ultrabaloldaliságnak gyakorlatilag mindig az államtulajdonjogi bürokratizmus ideológiájában, illetve a technokratikus monopóliumban kell végződnie, hiszen harmadik változat – az ellenforradalmon kívül – nincs.

Mindezek és ehhez hasonló ingadozások, jelentősen csökkentették a Kommunista Szövetség és a haladó erők ütőképességét.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az ilyen jelenségek okozói a Kommunista Szövetség és általában a szocialista erők soraiban csak az említett termelési viszonyok negatív irányzatai. Kétségtelen, hogy emellett jelentős szerepet játszottak még más tényezők is, kezdve az objektív nehézségektől, amelyekbe társadalmunk került a gazdasági elmaradottság ellen folytatott harc és az önigazgatású szocialista rendszer kiépítése folyamán – egészen a szocialista erők szubjektív gyengeségéig, ami miatt a társadalmi élet egyes területein kisebb vagy nagyobb mértékben fennmaradhattak olyan viszonyok, amelyek nem voltak összhangban a munkások osztályérdekeivel, sem a népek önrendelkezési jogával és egyenjogúságával, sem pedig a munkások önigazgatási, demokratikus érdekeivel. Mégis úgy vélem a liberalizmussal folytatott harc kapcsán a fő ellentét abból a kérdésből adódott, hogyan fejleszthető tovább az önigazgatású szocializmus, azaz lehetséges-e valamilyen lépéseket továbbtenni, ha a Kommunista Szövetség együttesen társadalmunk összes szocialista erőivel nem vesz fel nyílt harcot a termelési eszközök és a bővített újratermelés eszközei koncentrációjában és centralizációjában jelentkező technokrata-monopolisztikus formákkal és minden más olyan jelenséggel, amely megkísérelte, hogy mind nagyobb mértékben megbénítsa a Kommunista Szövetség és önigazgatású szocialista társadalmunk akcióképességét a szocialista társadalmi viszonyok haladóbb formáiért vívott harcban. Maga a Kommunista Szövetség eddigi politikai tényekedésével világosan orientálódott egy ilyen döntő összeütközésre.

A JKSZ jelenlegi akciójának lényege

Most, amikor a Kommunista Szövetség szocialista munkásságának eszmei és politikai vonatkozásait letisztázva és megmagyarázva majd erőteljes összeütközésbe kerülve a technokrata, liberalista stb. jelenségekkel, egye-

sek azt vetik szemünkre, hogy elhagyjuk társadalmunk szabadelvű és demokratikus irányvonalát. Ez természetesen értelmetlenség, hiszen éppen az önigazgatású szocialista társadalom az emberek óriási többségének és hazánk minden népének olyan szabadságot biztosított, amilyent még egyetlen társadalom sem ért el, azaz, hogy a legközvetlenebbül hassanak a munkafeltételekre, a termelő eszközökre és saját munkájuk eredményeire és hogy ezáltal hassanak saját életfeltételeikre is, és az egymás közötti demokratikus viszonyok berendezésére. Az önigazgatás tehát nem lehet másmilyen, mint szabadelvű és nem fejlődhet másként csak a demokratikus társadalom mintájára.

Szembehelyezkedve a liberalizmussal, mint ideológiával és politikával, mindenekelőtt az olyan illúzió ellen harcolunk, miszerint a szabadság társadalom felett álló valami, vagyis a szabadság felette áll a társadalom osztályellentéteinek valamint eszmei és politikai konfliktusainak, amelyek ezeken az ellentéteken alapszanak. Amikor a vélemények vagy a viták harcáról van szó, akkor a szabadság a hozzászólók jogát jelenti, hogy, zavartalanul fejezhessék ki mondanivalójukat. Amikor azonban társadalmi ellentétekről van szó, akkor itt nem a vélemények harcáról, hanem az ellentétes, egymást kizáró érdekek összeütközéséről van szó. Lehetetlen például a munka és a munkás felszabadulásáért harcolni és egyidejűleg a kizsákmányolók szabadságát is védeni, vagy azt az eszmét, amely a munkásosztály többletmunkája feletti technokrata-monopolisztikus rendelkezésjogot támogatja.

Ezért a mi forradalmunk és szocialista társadalmunk sohasem leplezte le képmutatóan azt a tényt, hogy nálunk nem létezhet olyan politikai és eszmei erők társadalmi tevékenységének szabadsága, amelyek az ellenforradalom, a fasizmus, a bürokratikus-technokratikus despotizmus vagy az állami hegemonizmus és reakciós nacionalizmus pozícióiban állnak. Ez pedig azt jelenti, hogy a szocialista társadalom annál inkább szabadabb lesz, minél alkalmasabbak szubjektív erői, hogy az eszmei és politikai harcban és a társadalmi-gazdasági viszonyok egész rendszerében a társadalmi élet perifériáira szorítsák ki a szocialistaellenes és az önigazgatásellenes irányzatokat és erőket. Más szóval a szabadságot és demokráciát nem lehet egyszerűen csak kikiáltani, azokat úgy kell kivívni a feltétel nélküli szocialista tartalmukért folytatott szüntelen harcban.

Ennélfogva tehát, amikor ma a liberalizmusról beszélünk nem egy bizonyos klasszikus liberalizmust és nem is egy modern szabadelvűséget bírálunk, hanem elsősorban egy eszmei, politikai és szervezett mozgalomban megjelent opportunizmust. Ez az opportunizmus azoknál az erőknél jelentkezett, amelyek nyomást gyakoroltak a Kommunista Szövetségre és egész társadalmunkra a háttérben álló pozíciókról, és amelyek forradalmunk alapjait rombolták. Nem véletlen, hogy éppen az ilyen libera-

lizmus illetve opportunizmus védelme alatt a Kommunista Szövetség soraiban, az állami szervekben és általában rendszerünkben legalizálódni kezdtek egyes jelenségek, mint például a szociális különbségek, a jövedelem alaptalan és törvénytelen elsajátítása, idegen munkaerő alkalmazása a törvényileg meghatározott határokon túl, az állami szervek felületessége a gazdasági bűnözés iránt, az adó nem fizetése és más törvénytelen eljárások. Ezért egy cseppet sem érthetetlen, hogy egyesek az ilyen helyzetben magánperspektíváik érvényesülési lehetőségét látták. E jelenséghez való liberális viszony természetesen elhomályosította fejlődésünk forradalmi távlatát és széles teret nyitott az eszmei és politikai ingadozásoknak (ingadozók még mindig vannak a társadalomban) valamint egyes személyek és csoportocskák politizálgató ambíciói is talajra leltek. Az ilyen személyek és csoportok igyekeztek ezt az atmoszférát saját céljaik és érdekeik megvalósítására kihasználni.

Természetesen ilyen állapotban különböző ideológia és politikai kis csoportok hangjai is hallatszanak. Ezek a kis csoportok abban az idő ben, amikor a JKSZ a legnehezebb harcot folytatta a sztálini dogmatizmus ellen az ellenség oldalán vagy éppenséggel következetlenek és ingadozók voltak ebben a harcban. Most e kis csoportok hívei azt bizonygatják, hogy ők már akkor is harcoltak a liberalizmus ellen, a Kommunista Szövetség pedig csak most fogadta el ezt az elvet. Ők azonban akkor nem harcoltak a liberalizmus ellen, hanem szembeszegültek a JKSZ irányvonalával, a szocialista önigazgatással és az önigazgatású demokráciával. A JKSZ a liberalizmus elleni harcba most sem a bürokratikus-etatisztikus konzervativizmus álláspontjai szerint bocsátkozott, hanem társadalmunk szocialista önigazgatásának és önigazgatású demokráciájának védelme érdekében, amelyet a múltban a dogmatizmus támadásától a bürokratikus konzervativizmustól és az állami hegemóniától is védett.

A Kommunista Szövetség sohasem titkolta, hogy a munkásosztály szilárd hatalmát a földművesek és minden dolgozó szövetségével együtt (azaz a proletariátus diktatúrájának sajátos önigazgatási demokratikus formájában) elengedhetetlen feltételnek tekinti az említett célok megvalósításához. A proletariátus diktatúrája nem a despotizmusnak és az erőszaknak, hanem egy olyan államrendszernek a szinonímája, amelyben feltétel nélkül dominálnak a munkásosztály közvetlen és távlati érdekei, és ezáltal a munkások általában véve domináns szerephez jutnak. És éppen ez a hatalomrendszer az, amit mi önigazgatású demokráciának nevezünk.

Tito elvtárs felhívása és a JKSZ Elnökségének 21. ülése után az események egész sora világosan megmutatta, hogy a szocialista önigazgatású demokrácia rendszere mint a hatalom formája és mint államforma, eléggé erős ahhoz, hogy képes legyen az önvédelemre, azaz védeni

tudja a munkások, a földművesek és minden dolgozó osztályuralmát, valamit szociális, kulturális és más érdekeit.

Ezért állíthatjuk azt, hogy a KSZ eddigi munkájában bekövetkezett fordulat lényegét nem a politikában és a célokban létrejött változás fejezi ki, hanem a JKSZ határozottságának ismételt bizonyítéka, hogy továbbra is már megformált politika irányvonala szerint, de még következetesebben harcolni fog forradalmunk közvetlen és távlati céljainak megvalósításáért. Ez egyben az opportunizmus és a reakciós nyomások hatására bekövetkezett pragmatikus elhajlások vereségét is jelenti, azaz olyan irányzatokét is, amelyek egy-egy csoport sorain belül jelentkeztek és nyomást gyakoroltak a Kommunista Szövetségre és a leghaladóbb szocialista erőkre általában, valamint a társadalmi történések alsó kategóriáira, amelyek egyes társadalmi pozíciókat kezdtek átengedni a szocializmus az önigazgatású demokrácia és forradalmunk ellenzőinek.

Az önigazgatás eddigi fejlődésében tapasztalható hiányosságok

Az önigazgatásba való átmenet a termelési eszközökkel és a társadalmifelhalmozással való rendelkezésjog radikális decentralizációját követeli meg. Mi ebben a decentralizációs folyamatban két szakaszon mentünk át. Az első fejlődési szakaszban – tekintettel arra, hogy lehetetlen máról holnapra áttérni egy egészen új rendszerre – az önigazgatás korlátozott volt mind anyagi alapja mind társad..lmi-gazdasági tartalma, de még a demokrácia szempontjából is. Az önigazgatás, hogy úgy mondjam, a termelés közvetlen igazgatási nívóján volt, és fokozatosan arra irányult, hogy áttérjen a termékek szabad piaci cseréjére. A társadalmi felhalmozás azonban továbbra is a központi állami alapokba tömörült, elsősorban szövetségi szinten. Ez pedig igen erős gátat jelentett a munkás önigazgatásának.

A második fejlődési szakaszban a bővített újratermelés deetatizálására térünk át. E folyamat megvalósításához szükséges volt a beruházási és más álllami alapok decentralizációját végrehajtani, és a velük való rendelkezés jogát a gazdasági szubjektumokra átruházni. Ezáltal társadalmunkban az önigazgatási rendszer kiterjesztése megkezdődött, az egész társadalmi újratermelés területén is. Ezt az alapelvet az 1963-as alkotmányban fektettük le, a gyakorlatban pedig az 1965-ös gazdasági reformmal valósítottuk meg. Már akkor ugyanazok a célok voltak előttünk, amelyeket ma akarunk még következetesebben megvalósítani az alkotmánymódosítások által. Akkor azonban kevésbé voltunk alkalmasak erre a feladatra, mint most. Sőt azt is mondhatnánk, – különböző objektív és szubjektív körülmények és okok egész sora következtében – hogy egyes

társadalmi-gazdasági kérdések megoldásában félúton vagy még előbb megálltunk.

Noha előirányoztuk, hogy a társadalmi felhalmozás eszközeinek az önigazgatási szerveken keresztül a munkások közvetlen ellenőrzése alá kell kerülnünk, ezt mégsem valósítottuk meg teljes egészében, mert a rendszer, amelyet kiépítettünk nem volt eléggé erős, hogy megakadályozza a felhalmozás elidegenülését a munkásoktól az eszközök koncentrációja és központosítása által. Lehetséges, hogy akkor túlzottan bíztunk abban, hogy maga a munkások szavazati joga az önigazgatási szervezetekben megold majd minden problémát, és ennélfogva lebecsültük a gazdasági viszonyok rendszere kiépítésének szükségességét az önigazgatású társult munkában, de különösen a bővített újratermelés rendszerében. A fő okok azonban, nézetem szerint, egyrészt a régi rendszer védőinek ellenállásában, a különböző anyagi érdekek konfliktusában (különösen a köztársaságok közötti konfliktusokban) rejlettek, másrészt pedig a tapasztalat és tudás hiányában, hiszen egy forradalmi vállalkozásról volt szó, amely először valósult meg a szocializmus fejlődése folyamán. Mindenképpen a rendszer kiépítetlensége tette lehetővé a társadalmi felhalmozás spontán koncentrációját és centralizációját szűk igazgató csoportok kezében, ami magával hozott egész sor politikai és gazdasági természetű nehézséget. Ezek a problémák pedig éppen azok, amelyekről ma beszélünk, beleértve még néhány problémát a nemzetiségek közötti viszonyból adódóan.

De politikai téren is hasonló tapasztalatokra tettünk szert.

Nem szabad elfelednünk, hogy azt a harcot, amelyet társadalmunk leghaladóbb erői folytattak 1948 után, amikor Sztálin nyomásának álltunk ellen, – e progresszív harcnak különben óriási történelmi jelentősége van – bizonyos egyoldalúságok is kísérték társadalmi tudatunk fejlődésében. Harcolva a dogmatizmus, az állam-tulajdonjogi konzervatívizmus és minden ellen, ami gátolta az önigazgatás és a szocialista demokrácia fejlődését, a Kommunista Szövetség és általában a haladó szocialista erők politikai akciója és politikai rendszerünk sem volt mindig egyidejűleg eléggé éber és hatékony a burzsoá és kispolgári jobboldal nyomásaival szemben, amely ebben az időben az önigazgatás mögött rejtőzött, végül nem volt eléggé éber a szociális ultrabaloldal nyomásaival szemben sem, amely éppen a munkásosztály és a technokrata monopólium konfliktusából kezd kifejlődni, akkor amikor a Kommunista Szövetség nem volt eléggé egységes e jelenségek kiértékelésében és ezért késve is reagált. Sokaknak ezek a nyomások nem tűntek jelentőseknek és túl erőseknek sem, és ezért forradalmunk frontja ezekkel az erőkkel szemben jelentősen legyengült. E lebecsülés következményei később megmutatkoztak, mint reakciós nacionalizmus és liberalizmus, a burzsoá

ideológia különböző formáinak divatos átvételében, ultraradikális dezorientáció és más politikai ingadozások és problémák formájában. Úgy vélem, ezek között az ingadozások között kell az állami rendszer és igazgatás a szabadon társult munka igényeihez való lassú alkalmazkodásának okait is keresni, ami még inkább lehetővé tette az ilyen jelenségeket, mert egyes állami szervek is felelőtlenül kezdtek viselkdni.

Gazdasági munkásellenőrzés a nemzeti jövedelem felett

Mindabból, amit a fentiekben elmondtunk, az következik, hogy az önigazgatási szocialista termelési viszonyok egész sor hiányossága abból ered, hogy a társult munka jövedelmével való rendelkezésben – beleértve ide a társadalmi felhalmozás eszközeit is, illetve a társult dolgozók felhalmozott holt munkáját – a dolgozók joga és felelőssége labilis. Mindez lehetővé teszi, hogy a jövedelem nagy része a munkásönigazgatás területéről a technokrata-monopolisztikus igazgatás fennhatóságába kerüljön át.

Ha azt vizsgáljuk, mit jelent az a munkás társadalmi helyzetének szemszögéből, akkor nem szabad elfeledni, hogy a tőkés társadalom osztályrendszere éppen azon alapszik, hogy a tőke gazdasági szerepét elválasszák a munka gazdasági szerepétől úgy, hogy a tőkéseknek jut a tőke gazdasági funkciója, mégpedig monopólium formájában, a munkás viszont automatikusan arra van utalva, hogy csak saját munkaerejével rendelkezzen, azaz csak bérmunkás lehet.

Ezért a felhalmozás gazdasági funkciójának elválasztása a társult munka által szervezett munkásosztálytól és monopóliummá változtatása bármely tényező révén, amely a munkások közvetlen ellenőrzésén kívül áll – minden esetben az osztálykülönbségek újraéledésének forrásává válhat. Ennek egyik következménye lehet egy nemzet kizsákmányolása egy másik által oly módon, hogy politikai hatalommal vagy gazdasági egyenlőtlenség rendszere útján megrövidíti a népnek azt a jogát, hogy saját maga rendelkezzen munkájával.

Ez azt jelenti, hogy egy szocialista országban a termelési viszonyok jellegének értékelésekor nem elegendő csak megállapítani, hogy a termelő eszközök társadalmi tulajdonban vannak. A döntő kérdés: milyen módon történik a tárgyiasult holt munka annak a részének történelmileg szükségszerű koncentrációja és centralizációja, amely a társadalmi felhalmozást képezi, valamint ki és hogyan rendelkezik ezzel a felhalmozással.

Mi világosan megfogalmaztunk egy alkotmányos alapelvet, miszerint a társult munkában a munkásokkal szemben nem áll semmiféle jogi tulaj-

donjog-hordozó: sem állami, sem magán- vagy társastulajdonjog formájában. Természetesen kivételt képeznek azok a területek, ahol még a személyes munkával kapcsolatos magántulajdon korlátozott formában jelen van.

A társadalmi tulajdonban levő eszközök tehát a munkásokat illetik meg, vagyis minden munkaszervezet rendelkezik termelő eszközökkel és felhalmozással is arányosan a társadalmi összmunkában való részvételével, természetesen a piac gazdálkodási feltételek és az alkotmányban, illetve törvényben lefektetett egységes jövedelemelosztás alapján. A gyakorlat azonban bebizonyította, hogy az ilyen viszonyok megvalósításában és szabályozásában jogi és gazdasági rendszerünk nem volt eléggé hatékony.

Igaz, hogy a munkások a társult munka minden nívóján demokratikus jogokkal rendelkeznek a döntéshozatalban, de a munkás és holt munkája között – amely a társadalmi felhalmozásban koncentrálódott és centralizálódott – a gazdasági kapcsolat eltűnik vagy legalábbis jelentősen legyengül, csak abban az esetben nem, amikor saját munkaszervezetéről van szó. Így nemcsak a munkás gazdasági ellenőrzése csökken a felhalmozási eszközök felhasználása felett, hanem fokozatosan el is veszti gazdasági érdekeltségét más munkaszervezetek döntéshozatalában. Ebben rejlik a fő oka annak, hogy napirendre került a munkás viszonyulása saját holt munkájával szemben. Itt nemcsak anyagi haszonról van szó, amely a munkást illetné meg holt munkája alapján, valójában arról, hogyan hozzuk kapcsolatba a munkást a felhalmozási alappal, azaz, hogyan biztosítsuk a munkások valóságos gazdasági ellenőrzését a jövedelem illetve a tárgyiasult holt munka sorsa felett, ami által megnövekedne a társult munka alapszervezetébe tömörült munkások hozzájárulása a közös felhalmozási alaphoz és nagyobb mértékben vennének részt a társadalmi munka termelékenységének fokozásában.

A munkások gazdasági ellenőrzése nemcsak egy bizonyos adminisztratív ellenőrzést, számítást jelent és nem is a munkások egyféle tájékoztatási rendszerét. Itt mindenekelőtt a munkás személyes munka- és létérdekeinek összefüggéseiről van szó a társult dolgozók holt munkája feletti rendelkezéssel, ezáltal pedig a felhalmozással, annak módjával és eredményeivel. Ha a munkás rendelkezik a jövedelemmel valójában a társadalmi felhalmozással is rendelkezik, ezáltal pedig társadalmi funkciót végez. E tevékenység eredményességétől kell, hogy függjön a dolgozó személyes helyzete, munkaviszonya és társadalmi helyzete, természetesen a társult munka dolgozói jogainak és felelősségének egyenlősége, valamint szolidaritásuk alapján. Ha azonban a munkások által létrehozott felhalmozás legnagyobb része elidegenül a munkásoktól, akkor ugyanilyen mértékben szakad meg a kapcsolat a munkások közvetlen gazdasági

érdeke és a felhalmozási alapokkal való rendelkezés között. Ezáltal arra nyílik lehetőség, hogy valamilyen más érdekek – nem pedig a munkások érdekei – irányítsák a társadalmi tőkével való rendelkezést. Ily módon a munkás közvetlen gazdasági ellenőrzése gyengülni kezd és magában a munkaszervezetben is, de különösen a szélesebb integrációs rendszerekben, a bankokban, kereskedelemben stb.

A munkások formális demokratikus joga az önigazgatású döntéshozatal rendszerében saját maga nem akadályozhatja meg bővített újratermelés eszközeinek elidegenülését a munkások ellenőrzésétől, ha nem alapszik a munkások közvetlen gazdasági érdekén, ami a bővített újratermelés eszközeinek racionális felhasználására irányul. Magától értetődik, hogy ez a gazdasági viszonyok megfelelő rendszerét követeli meg, megfelelő jogi intézményeket és szervezeti formákat. Az új alkotmányos tézisek arra törekednek, hogy ezt a problémát elsősorban azzal oldják meg, hogy pontosan kijelöljék a társult munka alapszervezete megfelelő helyét és meghatározzák szerepét. Társadalmi rendszerünk fejlődésében azonban még egészen bizonyosan szükségesek lesznek más törvényerejű és önigazgatási intézkedések is, amelyek biztosítani fogják, hogy a társult munka alapszervezetei valóban betölthessék ilyen szerepüket a bővített újratermelés rendszerében.

A társadalmi felhalmozás koncentrációjának eddigi formái

Az áttekinthetőség kedvéért nézzük meg, hogyan történik a munkások többletmunkája vagy holt munkája azon részének koncentrációja, amely a társadalmi felhalmozást illetve a társadalmi tőkét képezi. Először a felhalmozás a piaici gépezet által azokba a munkaszervezetekbe koncentrálódik, amelyek a modern technológia és a nagyobb munkatermelékenység vagy más okok következtében különösen kedvező helyzetben vannak a piacon, és egy metaforával élve, a „társadalom kalácsából" viszonylag a legnagyobb részt kapják jövedelem formájában. Ez a jobb munkatermelékenység nem mindig kell, hogy a konkrét munkaszervezet érdeme legyen, sőt szabály szerint nem is az övé. A munka nagyobb fokú termelékenysége leggyakrabban a társadalmi eszközök, azaz más munkások holt munkája részének befektetése is a modern technológiába illetve az adott munkaközösség technológiájának modernizálásába. Ez a befektetés aztán lehetővé teszi, hogy az adott munkaközösség jobb termelékenységet érjen el a munkában.

Ez a tény önmagában nemcsak azt szemlélteti, hogy az adott munkaközösség jövedelme formálisan társadalmi tulajdont képez, hanem azt is, hogy ez a munkaközösség valóban igen határozott felelősséggel tarto-

zik minden más munkással szemben, illetve a társadalommal szemben azért, hogy ezt a jövedelmet hogyan használja fel. Ha például egy ilyen munaközösség a felhalmozás kárára ugynazon munka ellenében magasabb személyi jövedelmeket határozna meg, mint amilyeneket az érvényes munka szerinti elosztási mércék előirányoznak a társult munkában akkor ez azt jelentené, hogy ez a munkaközösség nemcsak elveszi a társadalmi eszközöket és társadalmi tőkét más munkásoktól, amely elengedhetetlenül szükséges a termelőerők fejlesztésére, hanem a munkások közötti viszonyokba szociális egyenlőtlenséget visz be, sőt még a kizsákmányolás elemeit is. Ilyen törekvések kifejezésre jutottak nálunk. Rendszerünk tehát már ezeknél az első lépéseknél olyan jelenségeket eredményez, amelyeket társadalmunknak a további fejlődés során meg kell gátolnia.

A felhalmozás koncentrációja tovvábbá a munkaszervezetek különböző társulási formáiban azaz a társult vállalatokban jelentkezett. Itt a társult munka egyes részeinek illetve alapszervezeteinek – ahogy azt most mondjuk – jövedelme többé vagy kevésbé koncentrálódik az ilyen nagy szervezetek illetve rendszerek nívóján. Jelenlegi gyakorlatunk bebizonyította, hogy az ilyen nagy szervezetekben a jövedelem igen gyakran oly módon centralizálódik, hogy a központosított eszközök feletti gazdasági ellenőrzés a munkások, illetve a társult munkaszervezetek számára lehetetlenné válik vagy legalábbis jelentősen csökken.

Sőt mi több, voltak nálunk olyan integrációk is, amelyek nyomán a központi alapokban a társult munka alapszervezeteiből a jövedelem olyan nagy részét koncentrálták, hogy lehetetlenné vált e közösségekben az egyszerű újratermelés megvalósítása.

Igazságtalanok lennénk azonban az ilyen nagy szervezetekkel szemben, ha nem fűznénk hozzá, hogy gyakran kényszerből tettek ilyen intézkedéseket. Például 1971-ben a nem gazdasági szervezetek az alapeszközökre nem egész 27%-ot fordítottak. Ha ehhez hozzáadjuk hogy a forgóeszközök tekintetében is ezek a szervezetek mind a bankkölcsönöktől függenek, és, hogy a gazdaság ügyviteli alapja felhalmozásának több mint 70%-át a beruházási kölcsöntőke visszafizetésére fordítják, nem nehéz rájönni, hogy azok a törekvések, amelyekről beszéltem, nemcsak a gazdaságban tevékenykedő felelős emberek felfogásának következménye, hanem olyan objektív nehézségeké is, amelyek nyomán a felhalmozás túl nagy része centralizálódott a munkaszervezeteken kívül.

Mindez csak azt bizonyítja, hogy a jövedelem elidegenítése a munkásoktól spontán koncetráció és centralizáció útján káros, nemcsak a társadalmi viszonyokra nézve, hanem tiszta gazdasági szemszögből is. Ezenkívül az adatok azt bizonyítják, hogy a felhalmozás legnagyobb része a bankokban, a kül- és belkereskedelemben, a biztosító intézetekben, az

állami alapokban stb. tömörült. A felhalmozás e legnagyobb részének felhasználási módjára, amely az említett formákban centralizálódott, a társult munka dolgozóinak vajmi kevés hatásuk van. Erről majd később részletesen is beszélek.

Ezzel kapcsolatban elkerülhetetlenül felmerül a kérdés: milyen módon kell akkor társadalmunkban megvalósítani a társadalmi felhalmozás koncentrációs és centralizációs funkcióit, kinek kell ezzel rendelkeznie és kinek az eszközét képezze az igazgatási struktúra?

Itt abból kell kiindulni, hogy az önigazgatású szocializmus lényege és célja abban van, hogy az egész társadalmi újratermelési folyamat hordozói a társult dolgozók legyenek, akik gazdsági és demokratikus úton végzik a termelési és a bővített újratermelési eszközök mozgásának ellenőrzését. Ez azt jelenti, hogy az egész vezetőségi szerkezetnek meg kell felelnie a dolgozók érdekének, valamint politikai és gazdasági hatalmuk eszközévé kell válnia. A probléma tehát nem abban van, hogy milyennek kell lennie ennek a szakvezetőségi szervezetnek, mert világos, hogy olyan összeállításúnak és szerkezetűnek kell lennie, hogy önállóan, megfelelő szaktudással, sikeresen és felelősen tölthesse be funkcióját az igazgatásban. A fő probléma abban van, hogyan kell a munkásosztályt jobban megszervezni a társult munkában, valamint a gazdasági és politikai hatalomban, hogy a munkások egyenlő gazdasági és politikai jogaik alapján, azaz a társult munka keretein belül rendelkezhessenek a termelőeszközökkel és a bővített újratermelési eszközökkel, és ezáltal meghatározni az emberek közötti viszonyokat is. Csak ebben az esetben fejlődhet a kellő szakértelemmel végzett munka a bővített újratermelés, az integráció stb. területén az önigazgatású társult munka függvényeként, és nem úgy, mint szűk igazgató csoportok monopóliuma.

Más szóval a társult munkában olyan termelési és gazdasági viszonyokra van szükség, amelyek biztosítani tudják, hogy ezek az alapelvek következetesebben valósulhassanak meg, mint azelőtt. Az alkotmányfüggelékek és az új alkotmányos tételek arra irányulnak, hogy konkrét feleletet adjanak erre a kédésre azzal, hogy a társult munka alapszervezetét teszik meg e funkció fő hordozójává, ami a munka és a jövedelem társulásával jönne létre. Erről is majd később részletesen beszélünk.

Az állam szerepe a társult munkában kialakult viszonyok szabályozásában

Az előzőekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a társadalmi-gazdasági és termelési viszonyok jellege nem függhet az egyes munkaszervezetekben, azaz társadalmi életünk minden egyes sejtjében kialakult erőviszonyoktól. Forradalmunk egységes, ezért a szocialista önigazgatás

forradalmi rendszerének is egységesnek, integrálisnak és az alkotmány által védettnek kell lennie. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ennek az egész anyagnak a szövetségi, illetve köztársasági alkotmányokba kell kerülnie. A problematika legnagyobb részét törvényhozással, valamint önigazgatási normák és intézmények által kell szabályozni. Az alkotmánynak mégis minél világosabb és konkrétebb kiindulópontokat és kereteket kell meghatároznia mindkét esetben azzal a céllal, hogy önigazgatású demokráciánk képes legyen saját magát védeni, illetve védhesse a munkások szabadságát a munkában és az eszközökkel valamint a munka eredményeivel való igazgatásban.

Ez természetesen vonatkozik az állam szerepére is. Az etatizmus korábbi lényegében szükséges és igazolt, mondhatnám úgy is, radikális bírálata egyes dolgokban és bizonyos tekintetben hajlamos volt arra, – ahogy azt egy szlovén közmondás mondja – hogy „a mosdóvízzel együtt a gyereket is kidobja a teknőből". Más szóval állami igazgatásunkat túlságosan is legyengítettük, noha még mindig hallhatóak ellene támadások. Úgy vélem, az állami igazgatást ma előbb vádolhatnánk tehetetlenséggel, mint túlzott hatalommal.

Még azt is merném mondani, hogy sok jelenlegi panaszra (ilyen vagy olyan negatív jelenségek ellen) nem került volna sor, ha hatékonyan éltünk volna egyes fennálló állami funkciókkal, illetve ha az állami igazgatás, az adóhivatal, a közvádlóság, a bíróság stb. szervei eléggé önállóan és felelősen végezték volna kötelességüket, és ha minden gyanús esetben lelkiismeretesen kivizsgálták volna mondjuk például egyesek jövedelemszerzésének törvényességét, a megszerzett nagy vagyon eredetét, az adóeltitkolást stb. és ha a vétkeseket büntetőjogilag üldözték volna, hiszen a társadalom számára semmiképpen sem egészséges dolog, hogy az ilyen jelenségeket politikai kampányokkal és bizottságokkal kell „üldöznie" ahelyett, hogy ezt az előírások értelmében a felelős állami szervek tennék.

Ezzel szoros kapcsolatban áll az önigazgatási rendszer belső szerkezete fejlesztésének szükséglete is, elsősorban módot kell találni a vezető funkcikókban levők társadalmi felelősségének hatékony formáira. Ugyanez érvényes minden munkásra is arányosan önigazgatási jogaival, felelősségével és olyan felhatalmazásaival, amelyek a társadalmi ügyintézésre és az eszközök igazgatására vonatkoznak. Az önigazgatás nem „önkiszolgálás", ahogy azt egyesek gondolják, hanem társadalmi felelősség. Erre nemcsak a dolgozó azaz az önigazgató egyéni érdeke szempontjából van szükség, hanem a dolgozó felelőssége érdekében is más munkás egyenlő jogaival szemben, azaz magával a társadalommal szemben is. Kiindulva Marx egyik gondolatából, amelyben a kapitalizmus és a szocializmus távlatait hasonlítota össze, mondhatnám azt, hogy a szocialista társadalom államtulajdonjogú formájával folytatott versenyben az ön-

igazgatási rendszernek annyi esélye van, amennyire benne a munka hatékonyabb és termelékenyebb, mint az előbbi formában. Ezt azonban nem érhetjük el, ha a munkában és a társadalmi eszközökkel való igazgatásban nincs rend és felelősség, azaz ha nem tiszteli mindenki a másik egyenlő jogait és felelősségét. Itt érvényesülnie kell annak az elvnek, miszerint, amit nem kívánsz, hogy más tegyen a te számládra, neked sem szabad megtenned mások rovására. Ennek érvényre jutását elsősorban az önigazgatóknak kell szorgalmazniuk azáltal, hogy meghatározzák az egymás közötti viszonyokat, de erről az állami szerveknek is gondot kell viselniök, amelyek a törvényességét védik, valamint ez a feladata a társult munka önigazgatási szerveiben levő belső ellenőrzésnek is.